

den moderna pressen: "monopolistiska tendenser", politiskt inflytande

I DET ENGELSKA underhusets debatt den 29 oktober 1946 talades mycket om de "monopolistiska tendenserna" inom den moderna pressen. Härmed ville man säga dels att antalet tidningar tenderade att minskas samtidigt som deras totalupplaga ökades, dels att äganderätten

till de existerande tidningarna sammanflyttades på allt färre händer. Ett motstånd inom pressen påstods alltså ligga till de av Marx förkunnade koncentrations- och ackumulations-tendenserna inom den moderna företagsamheten över huvud taget. Marx ansåg sig kunna fastställa att

det samlade kapitalet växte och kom i händerna på en allt mindre grupp av kapitalister, och sannolikt är att vissa socialdemokrater i sina resonemang om pressen direkt påverkades av de marxiska teorierna. I andra länder har liknande påståenden gjorts. Är de riktiga, och i var mån innebär de i så fall en hållbar kritik av den moderna pressen?

Riktigt är utan tvivel att tidningarnas samlade upplagor praktiskt taget överallt och kontinuerligt växt. Undantag från denna regel utgör såvitt bekant endast den nazistiska diktaturen, där pressens likriktning åtminstone under någon tid minskade säljbarheten. Satserna om minskningen av antalet tidningar och om deras samlande på allt färre ägare måste däremot, av alla tillgängliga uppgifter att döma, tas med stor reservation. De båda frågorna bör behandlas var för sig.

Den gamle framstående amerikanske tidningsmannen Villard (bl. a. under många år redaktör för The Nation) skrev för ett par år sedan en bok med den betecknande titeln "Den försvinnande dagstidningen" (The disappearing daily). Hans huvudtes är att tidningarna, efter att till en början snabbt ha vuxit i antal, nu tenderar att bli färre. År 1920 fanns i USA, skriver han, 2.042 dagliga tidningar, 1930 var antalet 1.933 och 1943 hade det sjunkit till 1.754. Dagstidningarna är på väg att försvinna, blir den även utifrån dessa siffror, väl kraftiga slutsatsen. Viktigare är att siffrorna, som av andra uppgifter hos Villard själv framgår, är missvisande. Minskningen av antalet tidningar beror nämligen till stor del, kanske uteslutande, på att immigrationen till USA under de senaste årtiondena starkt begränsats och att följaktligen många s. k. emigranttidningar, utgivna på annat språk än engelska, nedlagts. Självklart är för övrigt att även om antalet tidningar undergått en så att säga reell minskning, detta icke behöver vara bevis på någon monopolistisk tendens. Det är t. ex. möjligt att tidigare flera småtidningar än nu utgavs som en biprodukt av ägarens tryckeriverksamhet; att sådana tidningar på grund av nutidens större krav på pressen blir oförmögna till konkurrens innebär icke någon koncentrations- eller monopol-tendens i ordets rimliga mening. Hela Villards bevisföring faller samman vid en granskning.

I England har, om man ser frågan på längre sikt, antalet tidningar obestridligt minskats och sammanläggningar i ganska stor omfattning förekommit. Denna utveckling har, såsom skilda utredningar visar, föregåt under de senaste femtio åren. I den förut nämnda underhusdebatten anfördes från arbetarpartiets sida att samma tendens fortfarande var stark. Sålunda påstod Davies att det sammanlagda antalet tidningar i det egentliga England sedan 1921 sjunkit från 151 till 95

att de stora tidningarna är upprätthållit ningen av tidningarna sett upphört. Om någon monopolistisk tendens kunde det i sådana delar inte bli tal, då en rad stora tidningar av olika partifärg var spridda över hela landet och konkurrensen därför var minst lika stark som tidigare.

Endast från ett par andra länder finns mera ingående uppgifter. Enligt Brøchers nyligen utgivna arbete "Dagspressen" skulle de självständiga danska tidningarna år 1945 vara något färre än tio eller tjuguar tidigare samtidigt som antalet "avläggare" — tidningar som utkommer på skilda platser med i huvudsak samma innehåll — i motsvarande grad vuxit; avläggarsystemet har särskild betydelse i den socialdemokratiska pressen. Det totala antalet danska dagstidningar (vartill här räknas även de några gånger i veckan utkommande) skulle, skriver Brøcher, år 1945 vara 261, varav hälften avläggare. Antalet dagligen (eller sex gånger i veckan) utkommande svenska tidningar var år 1910 64, år 1925 105 och år 1945 129. Medräknas även tidningar som utkommer två, tre eller fyra gånger i veckan, blir motsvarande siffror 206, 281 och 247.

Det sagda visar att i varje fall någon stark allmän tendens till minskning av tidningarnas antal icke kan konstateras; talet om en utveckling i monopolistisk riktning är fullkomligt grundlöst. I samband med debatten kring dessa frågor har även frågan om värdet av små respektive stora tidningar diskuterats. Flera engelska arbetarrepresentanter har med en från deras utgångspunkter svårbegriplig entusiasm talat om de små tidningarnas stora uppgifter. Man kan helt instämma med dem så till vida som ett stort antal mindre tidningar är av värde med tanke på de lokala intressena och nyttan av en allsidig debatt. Men att på denna grund fördöma de stora tidningarna är icke gärna möjligt. Dessa har i fråga om nyhetstjänsten större möjligheter och fyller redan härigenom en särskild uppgift. Att dessa tidningar — jämte avläggare — åtminstone i vissa länder gått mycket starkt framåt under senare tid beror naturligtvis dels på att de nationella intressena i nutiden har relativt stor betydelse i förhållande till lokala frågor, dels på tidningsteknikens och kommunikationernas förbättring. Att en eller flera tidningar går framåt behöver ej innebära att andra går tillbaka: hitintills har den totala läsekretsen stadigt ökat, och detta förhållande har möjliggjort ökad spridning för det stora flertalet tidningar.

Icke heller kan någon generell monopolistisk tendens i fråga om äganderätten till tidningar konstateras. I USA har Hearst under de senaste åren

17/11 →

16

engagerade än sina motståndare. Många av dem ägnar så ringa intresse åt politik att de kanske snarast borde betecknas som opolitiska. Ett exempel bland många är Englands största tidning, lord Beaversbrooks Daily Express. Endast en spalt om dagen innehåller åsiktsdeklarationer, och gemenligen är dessa föga partipolitiskt färgade. Den engelske publicisten Francis Williams säger att läsaren av dylika organ tar lika litet hänsyn till vad de säger i politiska frågor som en varietépublik skulle påverkas om en akrobat plötsligt avbröt sina konststycken för att ge en kort föreläsning i nationalekonomi. Det är överdrivet, alltför överdrivet, men det pekar på ett väsentligt och obestridligt faktum, som gör siffermässiga redogörelser för tidningarnas politiska hållning i viss mån missvisande.

I detta sammanhang bör också påpekas att man måste skilja på politiskt inflytande av olika art. Williams påstår i sin uppmärksammade bok (Press, Parliament and People) att egentligen endast några få tidningar, såsom Manchester Guardian och Times, har större politisk betydelse. Men det inflytande som dessa utmärkta tidningar utövar är i stort sett ett helt annat än det här är fråga om. De påverkar säkerligen endast i ringa grad den partipolitiska utvecklingen och över huvud den breda opinionen; betydelsen av deras insatser ligger främst däri att de genom klokhet, kunskap och objektivitet i speciella frågor vägleder en politisk elit inom skilda partier. Det bör härvid hållas i minnet att Times utgår i omkring 200.000 exemplar; efter engelsk måttstock är alltså båda tidningarna små.

Varpå beror då den "motsättning" mellan tidningsopinion och folkopinion som, även om hänsyn tas till svårigheterna att fixera läget, otvivelaktigt är för handen? Varför köper, annorlunda uttryckt, så många radikaler, särskilt socialdemokrater, tidningar vilkas politiska åsikter de icke gillar?

Ibland besvaras frågan helt enkelt med allmänna fraser om kapitalismens makt och penningens förmåga att överallt göra sig gällande. Det är prat, dunkelt på gränsen till det meningslösa. Tidningarna är lika tillgängliga för alla och utbjuds, bortsett från enstaka undantag, till samma pris. Rimliga är däremot andra förklaringsgrunder, som här skall refereras utan bestämt ställningstagande. De radikala tidningarna, så-

ger man, är alltför ensidigt intresserade av politik; de flesta läser tidningar för nyheternas, icke för åsikternas skull. Inom socialdemokratien i skilda länder föreligger dels en tendens till likriktning, dels en allt genomträngande politisk tendens, som avskräcker läsarna. Dessa tidningar betalar, delvis av principiella skäl, relativt låga löner, vilket leder till att medarbetarna antingen blir mindre kvalificerade eller till stor del ägnar sig åt uppgifter utanför tidningen. Över huvud drivs de borgerliga tidningarna bättre därför att de till en del betraktas som affärsföretag och måste löna sig, medan subventionerna från partiet och andra organisationer gör den socialdemokratiska pressen mindre aktiv och expansiv utanför det politiska området. Att vissa av dessa anmärkningar är befogade görs sannolikt genom erfarenheterna med Daily Herald; denna gick dåligt så länge den var en ren partitidning, men har blivit ett blomstrande företag sedan halva aktiestocken överlätits åt ett enskilt konsortium och tidningen kommit att skötas mera affärsmässigt, framför allt med större inriktning på nyheter och underhållning.

Den anförda tendensen visar i varje fall att tidningarna icke har det bestämmande inflytande på opinionsbildningen som tidigare ofta påståtts. De bestämmer icke väljarnas val mellan olika partier, även om de starkt kan påverka ställningstagandet till konkreta frågor och även om den allsidiga pressdebatten är ett huvudmedel i folkupplysningens och idéutvecklingens tjänst. Detta förhållande sammanhänger säkerligen med det av den engelske statsvetenskapsmannen Ernest Barker understrukna faktum att de socialistiska partiernas propaganda underlättas genom de starka organisationerna inom arbetarklassen, främst fackföreningarna. Monopolställningen inom dessa föreningar är den socialistiska agitationens stora trumf, och härtil finns ingen motsvarighet inom konservativ och liberal politik.

En annan livligt debatterad fråga är förhållandet mellan tidningsmännen och tidningsägarna, antingen de senare är partier, bolag, stiftelser eller enskilda personer.

Herbert Tingsten

(Under rubriken "Pressen och staten" var den första artikeln i denna serie införd i Dagens Nyheter A-uppl. den 14 januari.)

69

68

36
68
69
169
282